

0480

BÓDINÉ Beliznai Kinga *

„Többet ésszel mint kézzel.” O’sváth Pál a Sárret csendbiztosa.
 („More Brain than brawn.” O’SVÁTH Pál the marshal of Sárret.)

Absztrakt

A százezer lakosú, hat mezővárossal, 42 községgel és 57 pusztával bíró Sárret közbiztonságának fenntartására egy csendbiztost és tizenkét pandúrt alkalmaztak a XIX. század második felében. A 110 évvel ezelőtt elhunyt OSVÁTH Pál jegyzői állásáról lemondva 1859-től látta el a csendbiztosi feladatokat huszonöt éven át. Jó emberismeretével, váratlan megoldásaival sikerült elérnie, hogy az egyébként népszerűtlen tisztséget elfogadhatóvá tegye, munkásságát még „a fegyelmezetlen, féktelen” sárretek is elismerték. Ötvenhét évet töltött közszolgálatban tanítóként, jegyzőként, csendbiztosként, majd postamesterként. Munkássága honismereti, helytörténeti kutatóként is jelentős.

Kulcsszavak

Sárret ; O’sváth Pál ; közbiztonság ; csendbiztos ; Bihar vármegye

Abstract

In the latter half of the 19th century, one marshal and twelve pandurs were employed to maintain public safety in the Sárret, a region of Hungary made up of 100 thousand people, six country towns, forty-two townships and fifty-seven farms. Pál O’SVÁTH, who died 110 years ago this year, quit his job as a notary to work as a marshal, a job he did for 25 years, starting in 1859. As a good judge of character with a knack for solving problems unorthodoxly, he garnered respect for his maligned position among the “undisciplined and rambunctious” people of the Sárret. Altogether, Pál O’SVÁTH spent 57 years in public service, as a teacher, notary, marshal and finally postmaster. His work as a local historian and researcher was also significant.

Key words

Sárret ; Pál O’sváth ; public safety ; marshal ; Bihar County

1 938 tavaszán az *Uj Idők* folyóirat egyik cikkírója nagy lelkesedéssel számolt be O’SVÁTH Pállal való „megismerkedéséről”, azaz arról a könyvről, amelyben O’SVÁTH Pál pandúrmúltja emlékeit örökítette meg. Egy antikváriumba betérve bukkant ugyanis a „*Közbiztonságunk múltja és pandúr korom emlékei*” című, 1905-ben megjelent „ócska zöld füzetre”, és „röstellkedem – írta –, mintha valami csalást követtem volna el, hogy az O’SVÁTH Pál könyvét negyven fillérért hozhattam el, ez az ár volt rá jegyezve plajbással. Negyven filléres belépőjeggyel bolyonghattam abban a varázslatos múltban, ahová O’SVÁTH Pál uram elvezetett.”¹

De milyen is volt az „a varázslatos múlt”, ahová visszarepítette olvasóit a Sárret csendbiztosa, csengerújfalusi O’SVÁTH Pál? És ki is volt ő maga, akiről az a szóbeszéd járta, hogy úgy tudott lőni, hogy a betyár süvege mellől ellőtte az árvalányhaját,² aki Bihar vármegye hagyományaihoz hűen élt és dolgozott, és akit ma is példaképnek tekintenek szülőföldjén?

Csengerújfalusi O’SVÁTH Pál szülőföldje

A Sárret a Berettyó, a Sebes- és a Fekete-Körös alsó folyásának egykori árterülete, amely a mai Békés, Hajdú-Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok megyék területén fekszik. A középkorban a Sebes-Körös mentét Nagyváradtól Berekbőszörményig Rétköznek nevezték. A Sárret elnevezés a XVI-XVII. században kiszorította a korábban használt Nagysár nevet, amelyen azonban csupán a mocsarat, és nem a vidéket értették. A Sárret nagy része beletartozik a Körösköz névvel jelölt tájba is.

A sárretek vidéken közvetlenül a honfoglalást követően telepedtek le a magyarok, állandó település ott alakulhatott ki, ahol a vízi világból vízborítástól mentes szárazulatok emelkedtek ki. Az itt élő emberek számára védeltséget jelentettek a nádasok és a mocsarak, különösen a török hódoltság idején. „A sok láp és zsombok között csak a bennszülött tudta az utat, de ha a föld felszíne alatt kigyulladt a tű-

* Open Researcher and Contributor ID = Nyílt Kutató és Közreműködő Azonosító (ORCID) : <https://orcid.org/0000-0003-3420-2260>

Institutional attachments = Szerző intézményi kötődései :

- Bertalan Szemere Scientific Society of History of Hungarian Law Enforcement = Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság
 - Eötvös Loránd University Faculty of Law = Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
 - Member of the Parliamentary and Representative Commission of Tárkányi Szűcs = Tárkányi Szűcs Ernő Jogi Kultúrtörténeti Kutatócsoport Képviselői és Parlamentáris Történetéért Nemzetközi Bizottság tagja
 - Emő Cultural Law Historical Reserarcher Group = A Képviselői és Parlamentáris Intézmények Történetéért Nemzetközi Bizottság tagja.
 - Member of the International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions (ICHRPI)

@: beliznai.kinga@elte.ajk.hu

Date of registry = Regisztrálás dátuma : 2018. III. 4.

Date of acceptance = elfogadás dátuma : 2018. IV. 20.

DOI : 10.31627/RTF.XXVIII.2018.55N.15-30P

zeg, amelyet oltani nem is lehetett, könnyen besüppedt a talaj és még a lovasember is eltűnt benne.”³ Voltak olyan falvak, amelyek ősztől tavaszig szinte megközelíthetetlenek voltak. E természeti viszonyok még az adófizetési kötelezettségtől is védelmezték az itt élő pákászokat és halászokat, hiszen „a fogott halnak és csíknak fele részét” hiába „tartoztak átszolgáltatni”, ennek behajtása komoly nehézségekbe ütközött.⁴

A mocsarakat és ingoványokat a XIX. század második felében ármentesítették. A környező települések lakossága ekkor tért át a szabad tartásos, rideg állattartásról és a vízi életmódról a gabonatermesztésre és az istállózó állattenyésztésre.⁵

Sárréten ekkoriban hat mezőváros, negyvenkét község és ötvenhét pusztá volt, összesen százezer lakossal.

Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál és családja

„Édes Apám mondta, hogy családunk székely eredetű s első ősünk János király alatt jött át az anyaországba, hol az ivadék Ugocsa, Szatmár, Szabolcs és Bihar megyébe oszlott szét. Mondta azt is, hogy a család egység hitű volt s az ev. ref. hitre csak később tért át.” írta csengerújfalusi O'SVÁTH Pál önéletrajzi töredékében.⁶

Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál és testvérei, Gergely, András, István és János 1630. V. 12-én kaptak csengerújfalusi előnévvel címeres nemeslevelet II. Ferdinándtól, amelyet 1630. XI. 7-én Borsod vármegyében, majd 1656. V. 18-án Szatmár vármegyében is kihirdettek. (I.sz. melléklet)

Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál 1831. I. 4-én született Kismarján. Édesapja, O'SVÁTH Pál (Berettyóújfalu, 1800. I. 23. – 1864. I. 25.) tanító volt Kismarján, majd Gáborjánban. „Politikai tekintetben, a józan gondolkozással összeférő szabad eszméknek hódolt. Nagy magyar volt, de azért a más nyelvű és hitűek irányában jó indulattal viselkedett. A nemzetiségi izgatokat lelkéből gyűlölte. Kossuthnak nagy tisztelője volt s az osztrák uralomtól nemzete javára semmi jót nem remélt.”⁷

Édesanyja „Férjét és gyermekeit odaadón szerette s boldogságát csak is ezekben igyekezett feltalálni. Ezekért nélkülözött és munkálkodott csaknem a kimerülésig.”⁸ Házasságukból tizenkét gyermek született, akik közül csak négy fiú és négy leány érte meg a felnőttkort.⁹

Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál önéletrajzi töredékében azt írja: „Kevés időt töltöttem a szülői háznál, mert már tízéves koromban a derecskei [református] gimnázium növendéke lettem, s azon túl csak az iskolai szünidőt töltöttem otthon.”¹⁰ A négy osztályt két év alatt végezte el, és 1844-ben beiratkozott a Debreceni Református Kollégiumba, ahol bölcseletet és jogot tanult. 1847 telén a nagykállói gimnázium tanára lett.

1848. V. 28-án a mindössze tizenhét éves, de „testileg-lelkileg kifejlett” ifjú – az elsők között – lépett be Nagykállóban a 10. önkéntes honvéd zászlóaljba. Öt nap múlva, 1848. VI. 2-án Szabolcs vármegye kezdeményezésére tizedessé léptették elő.¹¹ Az „első golyóváltástól az utolsóig” részt vett a szabadságharcban.

A szabadságharc leverését követően két éven át a Sárrét mocsaras vidékén bujdosott, rejtegetve a honvéd csapat zászlaját és honvédtiszti kardját. A környékbeli kis falvakban tanított nevelőként, és közben saját tudását is igyekezett gyarapítani. Ez idő tájt fejezte be jogi tanulmányait.

Kényszerű bihari „remetesége” idején egy alkalommal a berettyószentmártoni bíró leleményessége és a főszolgabíró közbenjárása mentette meg a bebörtönzéstől. Történt ugyanis, hogy egy általa megfenyített börtönviselt férfi feljelentette a zsandároknál a szabadságharcban való részvétele miatt.¹²

1851-ben jegyzővé választották Berettyószentmártonban, amely a település életében is egy új korszak kezdetét jelentette. Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál elődje ugyanis jellemtelen, részeges férfiú volt, aki alaposan aláásta a tisztség tekintélyét, a fiatal és lelkes új jegyző viszont felvirágoztatta Berettyószentmárton. Nyolc évi szolgálata alatt új községházát, jegyzői lakot és iskolát építtetett, sort kerített a debreceni főiskola segélyezésére, valamint az ő működése alatt valósult meg a helyi református egyház terheinek a birtok arányában történő viselése.¹³ Nevéhez fűződik az első paraszt kaszinó megalapítása is Olvasó Egylet néven.¹⁴

1851 igazán különleges év volt csengerújfalusi O'SVÁTH Pál számára, hiszen ugyanebben az évben, október 7-én feleségül vette a darvasi református lelkész leányát, Etelkát. Házasságukból négy fiú és egy leány született.¹⁵

A jegyzői munka mellett csengerújfalusi O'SVÁTH Pál gazdatisztként is tevékenykedett, majd 1852-ben betársult a Biasini-féle, Kolozsvár és Budapest között közlekedő gyorskocsizási vállalatba, és a Berettyószentmártontól Bártándig tartó szakaszon ő tartotta a lovakat, valamint egy 40 holdas birtok haszonbérletje volt. Mindemellett küzdött a közbiztonság megteremtéséért, és néhány év leforgása alatt a környező tanyavilágban kilenc országosan keresett gonosztevőt és több csapat elemelt jószágot

sikerült kézre kerítenie.¹⁶ A legnagyobb fogás az a hírhedt betyár volt, akit 1856 elején egy cimborája és két lopott ló társaságában fűelt le csengerújfalusi O'SVÁTH Pál. A jegyző híre eljutott a megyefőnökhöz is, aki aranyéremmel való kitüntetésre kívánta őt felterjeszteni. A Bach-korszakban azonban „igaz magyarnak szégyengyalázat lett volna a bécsi kézből a medáliát elvenni”,¹⁷ így csengerújfalusi O'SVÁTH Pál megköszönte a megyefőnök iránta tanúsított figyelmét, és érdemeinek csak írásbeli elismerését kérte. A császári megyefőnökség 1856. IV. 15-én dicsérő okmányban részesítette, sőt jövedelmezőbb állást, a furtai, majd a tenkei közjegyzőséget ajánlották fel neki, ám csengerújfalusi O'SVÁTH Pál Berettyószentmártonban maradt.

A közbiztonság helyzete Bihar vármegyében. Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál csendbiztosi évei 1859-1881.

Egykorú statisztikai adatok és becslések szerint Magyarországon a XVIII. század végén minden száz-tizenharmadik ember koldus volt, és ezt az arányt növelte még a csavargók, a rablók és a betyárok száma. A XVIII–XIX. század fordulóján hol pártolást, hol gyűlöletet kiváltó életformává vált a betyárság, amely az elmaradott, állandósuló és növekvő válságokkal küzdő termelési viszonyok, és az ezekre épülő társadalmi berendezkedés egyik legkirívóbb következménye volt.¹⁸

Az 1848/1849. évi magyar forradalom és szabadságharc leverését követően viszont már nem csak gazdasági okai voltak a betyárvilág felvirágzásának. A jelenség hátterében az állt, hogy minden honvédot, akit csak elfogtak, besoroztak a császári hadseregbe hat évre. Voltak azonban olyanok, akik nem akartak abban a hadseregben szolgálni, amely ellen korábban fegyveresen harcoltak, ők inkább menekülőre fogták, volt, aki külföldön, volt, aki az erdőkben vagy az akkor még nagy kiterjedésű nádasokban, zsombékokban, a lápok között lelt menedékre. Az Alföldön és a Dunántúlon őket jelentős mértékben sújtotta az újonnan kialakult helyzet. A bujdosásra kényszerültek sehol sem érezhették magukat biztonságban, létfenntartásuk eszközeit pedig nem tudták becsületes munkával előteremteni. Ennek következtében folyamatosan emelkedett a rablások és az útonállások száma, amelyeket jórészt a magukat „szegény legényeknek”, a népnyelvben pedig betyároknak nevezett személyek követtek el.¹⁹

A centralizált, abszolutisztikus osztrák kormányzat a magyar alkotmányosságot felfüggesztve és az ország szuverenitását megsértve, új közigazgatási és új bírósági rendszert alakított ki kinevezett tisztségviselőkkel. A rend védelmét zsandároknak bízta, akiket többnyire Csehországból és Galíciából hoztak. A HABSBURG-bírodalomban működő császári csendőrség létszáma az átszervezésektől függően mintegy 10000 és 16000 fő között mozgott, amelyből mintegy 5000-tól 6000 főig terjedő létszámmal teljesítettek szolgálatot csendőrök a Kárpát-medence térségében.²⁰ Ez a létszám azonban kevésnek bizonyult a rend fenntartására, mivel a zsandárok nem ismerték a helyi viszonyokat, nem értettek egy szót sem az ott élők nyelvéből, és a magyar lakosság nem igazán szívelte jelenlétüket és tevékenységüket, így aligha lehetett hatékony és sikeres a bűnelkövetőkkel szembeni fellépésük.

Különösen aggasztó volt a közbiztonság helyzete a sárréti járásban, ahol mindennaposak voltak a nádi betyárok,²¹ azaz a Sárrét nádas mocsarainak legeldugottabb helyein, csak madárjárta kicsiny szigetein rejtőzködő betyárok erőszakoskodásai, és ahol szinte minden falunak volt egy „közismert” betyárja, némelyiknek több is. Akkortájt Berettyószentmártonnak olyan rossz híre volt, hogy az odavalósi ember más községben csak úgy kapott szállást éjszakára, ha letagadta, hogy berettyószentmártoni.²²

Egy 1856. évi körlevél szerint Biharban „a közbátorság a mások méltó aggodalmaira rablás és gyújtogatás által gyakran veszélyeztetve volt”. Ezeknek és a tolvajlásnak, valamint a marhalopásoknak a megakadályozására elrendelték, hogy minden helység végére állítsanak strázsát, a pásztorokat pedig figyelemmel kellett kísérni, továbbá a méneseket és a nyájakat rendszeresen ellenőrizni kellett. Ám hiába volt mindez! A közgyűlöletnek örvendő osztrák zsandároknak ugyanis senki sem segített. „A strázsák és az utcákon való őrködéssel megbízott éjjeliőrök, bakterek odahaza nyugodtan aludtak, vagy pediglen egyetértve a gyanús személyekkel, se nem láttak, se nem hallottak.”²³

1859 tavaszán az egyik vásár alkalmával kilenc álarcos rabló több mint száz kocsi utasát rabolta ki az állami úton, a zsandárkaszárnya közelében. Bihar vármegyét annyira felháborította az eset, hogy a zsandárok „gyámoltalanságára” hivatkozva a pandúrság régi intézményének visszaállítását kérték az osztrák kormányzattól. Az engedélyt egyelőre csak a sárréti járásban kapták meg, azzal a feltétellel, hogy a kapcsolódó költségeket az érdekelteknek kell viselniük.

A közbirtokosságok gyűlésén közfelkiáltással csengerújfalusi O'SVÁTH Pált választották meg megyei csendbiztosnak, és rábízta a sárréti pandúrság megszervezését. „Az utolsó pandúr” a választás után ezt írta *Naplójába*: „1848/49-ben a haza külső ellenségei ellen harcoltam, most a haza belső ellenségei ellen fogok harcolni. Úgy érzem, hogy újra honvéd lettem!”²⁴ És az elkövetkezendő húsz

évben csengerújfalusi O'SVÁTH Pál olyan jó névre tett szert mint csendbiztos, hogy a bonyolultabb bűnesetek kinyomozására sok esetben más vármegyék is meghívták.²⁵

1859 és 1871 között a mezőkeresztesi szolgabíróságot alkotó huszonegy – azaz a Berettyótól délre eső valamennyi – helység hozzá tartozott. A szolgabíróságok átszervezését követően pedig a teljes berettyóújfalui szakasz átkerült hozzá, összesen huszonkilenc település, ötvennégy népes puszt, legalább ötszáz tanya, tehát a járás területének nagyjából háromnegyed része csengerújfalusi O'SVÁTH Pál felügyelete alatt állt. Néhány éven belül sikerült szinte teljes mértékben felszámolnia a helyi rablóbandákat a körülbelül százezer lakosú sárréti járásban, ahol a közbiztonság fenntartására és „a rakoncátlan nép erkölcsének megjavítására” a csendbiztoson kívül tizenkét pandúrt alkalmaztak. Hivatali ideje alatt összesen harminckét országosan körözött gonosztevőt fogott el, és több mint négyszáz ellopott lovat juttatott vissza a károsultaknak.²⁶

Betyárok és pandúrok

De kiket is kellett féken tartani? Kik azok a betyárok? Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál szerint betyár „az a handabandázó vagy hetykélkedő, önerejében elbizakodott, másokat lenéző, magát mindenek felett s mindenekben jogosított főnek tartó, saját indulatainak parancsolni nem tudó, semmit nem tevés után is könnyen élni szerető egyén, ki ürügyet keres a másokkal versengésre, ki hányavetiségből aljas tetteket végrehajt, és ha elvetemült, isteni, emberi törvényekkel dacolva, családja hírnevével mit sem törődve, egézségét és életét ok nélkül is folyvást kockáztatva korlátlanul kicsapongva él”.²⁷

És kik az őket megfékezni szándékozó pandúrok? Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál közbiztonságunk múltjáról írva a *Várad Regestrumban* említett *pristaldus*okat, azaz poroszlókat emeli ki elsőként, akiknek a „bűnyomozások” lefolytatása és a tettesek előállítása volt a legfontosabb feladata, és akiket munkájukban a várnépek segítettek. A poroszlók teendőit a XIII. század második felében a szolgabírók, illetve a vármegyék nemes bírói vették át. A XVI. században megjelentek a darabontok mint rendőrök, akik a hadjáratokban portyázó szolgálatot teljesítettek. A földvárak és a várkastélyok védelmét a török időkben a szabad vagy gyalogos hajdúk látták el.

1620 táján jelent meg a török hódoltsági területeken a parasztvármegyének nevezett rendvédelmi testület, amely „a nép élete és vagyona felett őrködött, de némely esetekben bíraskodott is”. A kóborló katonákat, illetve a szabad hajdúkat a parasztok is elfoghatták, sőt bárki büntetlenül meg is ölhette őket. Az önvédelmük érdekében fegyvert ragadó parasztokból alakította ki a parasztvármegyét, tulajdonképpen saját fegyveres erő és anyagi fedezet híján a nemesi vármegye.²⁸

A parasztvármegye élén a választott parasztkapitány állt, aki a hadnagyokkal és minden faluból egy-egy tizedessel együttműködve látta el – a vármegye utasítása alapján – megbízatását. A hadnagyot négy – a parasztok által jelölt vagyonos, értékes, bátor, gyors és jámbor – ember közül az alispán választotta.²⁹ A parasztvármegye „legénységét” *armatusnak*,³⁰ *ármásnak* hívták. A XVIII. század második felében külön pecsétet használt az intézmény, amelyen mezőn sebesen nyargaló lovas volt látható, fején süveg, jobb kezében alabárd.

A pandúr szó 1741-ben bukkant fel először „a múlt papirosain”: *Mária Terézia* állított fel egy pandúr ezredet portyázó hadi szolgálatra. A latin vármegyék az elnevezést *perzekutorra* „szépitették” (*persekutor commissarius*), amely az idők folyamán *komiszárossá* formálódott, és amelyet a magyar hivatal utóbb *csendbiztosra* keresztelt.³¹ (II.sz. melléklet)

A pandúr évi fizetése 300 forint volt, és ezenkívül egyenruha³², nyereg és lószerszám, továbbá fegyver is dukált neki. A csendbiztos 600, majd 800 forint fizetést kapott, egyebet azonban nem, ruháról, lóról, nyeregről neki kellett gondoskodnia, és a bűnügyi nyomozásokkal járó költségeket is neki kellett fedeznie fizetéséből. A közbirtokosság ennek ellensúlyozására úgy határozott, hogy a csendbiztos valamennyi nemesi házba beszállásolást nyer. „Az úri társadalomra nagy szégyen lett volna, ha a hivatalos ügyben eljáró csendbiztos vendéglőben étkezett volna, vagy vendéglőben szállott volna meg.”³³

Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál *„Közbiztonságunk multja és pandur korom emlékei”* című könyvében részletesen beszámolt csendbiztosi munkájáról, sikeres nyomozásairól, a bűnelkövetőkkel való bánásmódjáról, esetenként bevetett sajátos módszereiről. „Munkájában igen sok bűnügyi esetet rajzol elénk a szerző, érdekes világot vetve ama letűnt kor sajtószerű viszonyaira.”³⁴

Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál hivatali működésének mottója „Többet ésszel, mint kézzel” volt. Mint írja „a kínzással való vattatásnak gyűlölője voltam, s ha ritkán némi szigort alkalmaztam is, azt csak utolsó, vagy kikerülhetetlen esetekben alkalmaztam. Ennek ellenére, hogy mégis meglehetősen eredményeket értem el, azt némi emberismeret szerzésén kívül annak tulajdonítom, mert a bűneseteknél gyorsan szoktam megjelenni.”³⁵

Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál emlékezetes kalandjai, csendbiztosi „cselfogások”

Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál a betyárokkal folytatott küzdelemben megtapasztalta, hogy vannak olyan gonosztevők, akik a kínzás hatására sem vallanak, az ő esetükben más módszerekhez kellett folyamodnia. Így történt ez többek között 1867-ben. Volt egy 40 év körüli Jankó nevezetű „javíthatatlan ember”, aki élete java részét börtönben vagy mint futóbetyár tengette, aki ugyan ritkán fordult meg Sárreten, de ha arra járt, „ritkán távozott üres marokkal”. Jankó az élesdi csendbiztostól került csengerújfalusi O'SVÁTH Pál színe elé. „Ezzel az emberrel több elszámolni valóm volt, de arra gondolni sem lehetett, hogy ezzel szigorúan bánjak; de azt is tudtam, hogy rimánkodásra sem mond meg semmit.”³⁶

Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál kitalálta, hogy a felügyelet alatt álló gonosztevőt az istállójában szállásolja el, gondoskodik ellátásáról, és a felelősségre vonásig „unalma előzése végett és a kosztjáért” egy kis könnyű munkát – tollfosztást – ad neki. „Az erős ember utálattal tekintett a tollra, de kénytelenségből hozzá fogott az általa meg nem szokott munkához.” Mivel elég ügyetlenül dolgozott, a pandúrok gúnyolódni kezdtek vele. Jankó egy ideig tűrte a dolgot, de, amikor anyámasszonynak csúfolták, felugrott és kérte, hogy vezessék a csendbiztoshoz, ahol előadta, hogy kész vallomást tenni, csak a tollfosztástól szabadulhasson. Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál beleegyezett, és Jankó beváltotta szavát.³⁷

Előfordult az is, hogy „a vádlott minőségéhez képest semmisnek látszó cselfogást” alkalmazott csengerújfalusi O'SVÁTH Pál, így például annak a suhancnak az ügyében, akit csekélyebb lopással vádoltak, ám ő tettén erősen tagadta. A csendbiztos azonban megpillantott egy magyar–német két nyelvű könyvet, és az olvasni tudó fiúnak azt mondta: „Olvasd hát ezt, de ha elakadsz, rögtön valld be hibádat, mert akkor biztosan tudni fogom bűnösségedet és te bánod meg, ha tovább is tagadsz.” A fiúval aztán a magyar nyelvű oldal utolsó sorait kezdte el olvastatni, és amikor az a következő – német nyelvű – oldalhoz ért, „az átváltozott hittedet” úgy meglepték, hogy azonnal vallomást tett.³⁸

A pályakezdő csengerújfalusi O'SVÁTH Pál 1859-ben Sárret valamennyi települését végigjárta, hogy megismerkedjen az összes gyanús emberrel, és valamennyiükről gondos személyleírást készíthessen. A betyárok és a bűn útjára lépett egyéb személyek érthető módon nem nagyon örültek ennek. Volt olyan község (Nagykerek), ahonnan megüzenték a csendbiztosnak, hogy pandúrjaival együtt agyonveretik, ha a lábát beteszi oda. Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál mit sem törődve a fenyegetéssel, hivatalos szemleútját Nagykerékben kezdte, az ott történtek után egész életében elkísérték.

A községbe érkezése napjának végén meghagyta a pandúroknak, hogy egész éjjel cirkáljanak az utcákon, és ha valami „nevezetes dolog” történik, keltsék fel azonnal. Éjfél után be is zörgettek hozzá, mondván „megfogtuk a gazembereket”! A pandúrok elmondásuk szerint dohánycsempészeket fűleltek le, akik egy egész kocsirakományt vittek nyargalva. A lefoglalt dohányt a pandúrok le is tették annak rendje és módja szerint a községházánál. Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál a hír hallatán kifejezetten rosszkedvű lett, ugyanis arra gondolt, hogy „a dohánygyedárúságot nem a magyar törvény, hanem császári rendelet”³⁹ hozta be: ennél fogva a dohánygyedárúságot Magyarországon mindenki gyűlölte, még azok is, akik nem voltak dohányosok, és a dohánycsempészetet senki sem tartotta bűnnek. A »szűzdohány« szinte a szűzi magyar szabadság jelképe lett. Ha híre megy, hogy a pandúr éppen úgy üldözi a dohánycsempészeket, mint a finánc, akkor a pandúr éppen olyan népszerűtlen lesz, mint a finánc, márpedig egy népszerűtlen intézménnyel nem lehet a betyárvilág ellen sikeresen harcolni.”⁴⁰

Végül úgy rendelkezett, hogy a dohány maradjon a községházánál, de mivel a szekér és a ló nem csempészett áruk, azokat szabadon kell engedni, és „nehogy valaminek nekimenjenek a lovak, ügyelni kell rájuk”. Mint mondta, „erre a célra a legalkalmasabb a gazdájuk, a dohánycsempész. Ügyeljenek fiaim, hogy meg ne szökjék; ha netán mégis megszöknék, üssetek nagy lármát és vágatassatok utána – de nem muszáj egyenesen arra vágatni, amerre az a gonosz ember elmenekült.”⁴¹

A pandúrok megértvén a csendbiztos szavait, futni hagyták a csempészeket.

Reggel, amikor csengerújfalusi O'SVÁTH Pál elment a községházára, hogy számba vegye a lefoglalt dohányt, már csak néhány csomót talált belőle. „Hogy a többi hova lett, azt nem nagyon kereste; megírta jelentését és a dohányt hozzámellékelve”, elküldte Berettyóújfaluba a császári szolgabíróhoz.

Ettől kezdve a pandúrok nagyon ügyeltek arra, hogy össze ne tévesszék őket a császári fináncokkal. Ez utóbbiak ugyanis az országúton megmotozták az utasokat és akinél szűzdohányt találtak, azt megbírságozták, többnyire a saját hasznukra.

Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál portyázó pandúrjai egyszer két császári fináncot találtak a bedői „szélső kocsmában”. Gyanították, hogy a császáriak „nem jó dologban járnak”, pálinkát rendelték tehát, és megkínálták a „kollégákat”, akik magyarul alig beszéltek, de szavaikból ki lehetett venni,

hogy szűzdohány után szaglásznak. Az egyik pandúr kiment a konyhába, és azt mondta a kis cselédnek:

„– Szaladjatok, szóljatok be minden házhoz, hogy mindjárt jönnek a fináncok.

Az ivóban a két finánc már szedelődzködött, hogy indul a „szemlére”.

– Még egy pohárral, komám! – marasztalták őket a pandúrok.

– Nem lehet – felelték a fináncok, – kevés az idő és minden házat végig kell motoznunk.

Erre a pandúrok elővették a fokosaikat:

– De aki Istene van a fajtátnak, innen addig ki nem mentek, amíg egy meszely törkölyt meg nem iszunk!

Mire a meszely törköly elfogyott, akkorra már az egész község biztos helyre rejtette a szűzdohány-készletét.”⁴²

Az ilyen eset kétségkívül népszerűbbé tette a pandúrokat és a csendbiztos. A dolognak azonban folytatása is lett: a császári fináncok feljelentették a pandúrokat, akik fokossal fenyegették őket. A vizsgálóbíró – aki maga is nagy dohányos ember volt –, elfogadta a pandúroknak azt a védekezését, hogy ők a fokossal csak tréfáltak, hiszen nem is bántottak senkit.

Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál a leírtakhoz még hozzáfűzte: „A csempészetet elnéztem, amíg csak császári rendelet tiltotta; de amikor már a magyar törvény is tiltotta, szigorúan üldöztem!”⁴³

„Berekböszörményben pedig nincs vasárnap gyilkosság nélkül”

1860-ban a karácsony előtti utolsó vasárnapon gyilkosság történt a berekböszörményi „belső kocsmában”. Egyetlen szúrással ölték meg egy legényt, de a bicskát nem hagyták benne, így nem lehetett tudni, hogy ki volt az elkövető.

A helyszínre érkező csendbiztos kikérdezte a kocsmában idejüket mulató szemtanúkat, ám sokat nem tudott meg tőlük, mert elmondásuk szerint nem láttak semmit, mivel az akkori szokásokhoz híven, amint elkezdődött a verekedés, „legelőször is a mestergerendáról lelógó lámpást” ütötték le.

Némi utánajárást követően csengerújfalusi O'SVÁTH Pál a községházán kihallgatta a meggyilkolt legény haragosait, a vallatás azonban teljesen reménytelennek tűnt, mivel mindhárom férfi állhatatosan tagadott. A csendbiztos ekkor váratlan eszökhöz folyamodott. A pandúrokkal a halottasházhoz kísértette a gyanúsítottakat, szokás szerint „vasban”. Amikor odaértek, a kocsmában elhunyt legény „már ki volt nyújtóztatva, lepedővel le volt takarva”, gyertyák égtek körülötte, és a sirató asszonyok énekeltek. Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál, aki „különben is olyan jó beszédű ember volt, hogy akárhány pap megirigyelhette volna”,⁴⁴ beszélni kezdett:

„– Keresztyén atyámfiak! Miként a jó Isten kegyelmébe fogadja a bűnbánót, azonképpen a világi törvény is enyhítő körülménynek tekinti a bűnbánatot. Az előttünk immár élettelenül nyugvó szerencsétlen ifjúnak három haragosát hoztam ide megvasalva, habár tudom, hogy a három közül csak egy a bűnös, a másik kettő ártatlan. Hogy melyik a bűnös, azt én ebben a percben még nem tudom; de azt tudom, hogy valami nagyon gyáva, bitang gazember lenne az, aki túrná, hogy az ő bűne miatt két ártatlan ember is szenvedjen!”⁴⁵

Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál ezután levette a lepedőt a holttestről, és így folytatta:

„– Jer hát elő, te megtérő bűnös és kérd bocsánatát Istennek és szerencsétlen áldozatodnak!”⁴⁶

Erre a három gyanúsított közül az egyik odalépett hozzá, és bevallotta az emberölést.⁴⁷

Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál tulajdonképpen a középkori bizonyítási eljárásban használatos tempre hívással⁴⁸ bírta szóra a bűncselekmény elkövetőjét.

A kalandornő

A fürge eszű és rettenthetetlenül bátor csengerújfalusi O'SVÁTH Pál méltán örvendett nagy népszerűségnek a sárréti településeken, hiszen mindent megtett a közrend fenntartásáért, az ott élők közbiztonságáért. Ám vele is megesett, hogy egy leleményes és rejtélyes kalandornőt nem sikerült kézre kerítenie dacára az alapos nyomozásnak. A történet óhatatlanul eszünkbe juttatja a XIX–XX. század detektívregényeiből ismert ugyancsak pallérozott elméjű Hercule POIROT-t és a legendás Sherlock HOLMES-t, akiknek szintén meggyűlt a baja a női nemmel. A belga nyomozó eszén az elszegényedett és ezért ékszerablásra „kényszerült” orosz grófnő, Vera ROSSAKOFF⁴⁹ járt túl, míg a briliáns Sherlock HOLMES-on a titokzatos egykori operaénekesnő, Irene ADLER asszonyi furfangja fogott ki nem is egy esetben.

1867-ben a nagyváradi őszi vásáron csengerújfalusi O'SVÁTH Pál találkozott egy régi ismerőssel, aki bizalmasan beszámolt neki arról, hogy néhány nappal korábban egy 35–40 év körüli nő érkezett a városba kétlovas kocsin, és egy csizmadiánál kért és kapott szállást. „A hízogó nő egészen

megbódította” szállásadóját, és szigorú titoktartás mellett bevallotta neki, hogy ő nem más, mint KOS-SUTH Lajos testvérhúga Flóra, akit bátyja azért küldött Bihar vármegyébe, hogy kitudakolja, a helyiek szeretik-e őt még úgy, mint hajdan, a szabadságharc ideje alatt. A csizmadia nagyon szerencsésnek érezte magát, hogy éppen ő láthatja vendégül a nemes hazafi testvérét. Persze a titkot nem tudta magában tartani, megosztotta azt néhány 48-as komájával, akik aztán siettek üdvözölni a nőt.

Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál ismerőse szintén járt az állítólagos KOSSUTH Flóránál, de tapasztaltabb ember lévén, „a magát sokszor elszólt” nőben egy közönséges csalót vélt felfedezni. A csendbiztosnak elmesélte azt is, hogy a nő „női öltönye alatt” férfiruhát és revolvért visel, és, hogy szolgálot fogadott egy 50 év körüli nagylétai kocsis személyében, akit megbízott lovainak eladásával is.

A hallottak alapján csengerújfalusi O'SVÁTH Pál meg volt győződve arról, hogy egy kalandornőről kapott tudósítást. Megkezdődött a nyomozás, a csendbiztos egy városi biztos és egy pandúr kíséretében – feltűnés nélkül – követte a kocsist szállásáig, a csizmadia házáig. A házban mindössze egy inast találtak, aki megesküdt, hogy semmiféle idegen nő nem lakik náluk, de hazug szavait a kocsis hamar leleplezte. Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál erre utasította a pandúrt, hogy ha a nőt látná visszatérni a házba, „azt rögtön úgy tegye ártalmatlanná, hogy az a fegyverét ne használhassa”.

Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál kihallgatta a kocsist is, aki elmondta, hogy a nő két héttel korábban úgy érdeklődött nála szállás felől, hogy „ismeretlen kíván maradni, mert a szomszédságban eső nagy birtokot akarja megismerni és megvenni”. A kocsis több ízben végigjárta vele a szóban forgó birtokot, és a nő neki és fiának is munkát ajánlott a megvásárolandó birtokon.

A kocsist aztán csengerújfalusi O'SVÁTH Pál szabadon bocsátotta, miután lakhelyéről az ottani előljárók megerősítették, hogy a férfi „minden tekintetben kifogástalan életű szegény ember”.

A kihallgatás után csengerújfalusi O'SVÁTH Pál és a városi biztos átnézték a nő holmiját, egy nyitva hagyott kocsiládában női fehérneműn kívül különböző nevekre kiállított cselédkönyvet, bábaklevelet és szolgálati bizonyítványokat találtak. Ezeket további intézkedésre átadták a szolgabírónak.

Eközben a ház előtt megállt egy bérkocsi, amelyből kiszállt a nő és egy – „K. Flóra által megigézett” – fiatalember, „kik amint a kinyitott ajtónál a pandúrt meglátták, tüstént a kocsiba úgy ugrottak vissza és villámgyorsan úgy hajtottak el”, hogy mire a csendbiztos és a pandúr az utcára kiszaladtak, már a kocsi számát sem látták.

Másnap csengerújfalusi O'SVÁTH Pálnak levele érkezett a kalandornőtől, amelyben megírta, hogy midőn a csendbiztos „lovát, kocsiját” este Borson át szállíttatta, „ő mellette gyalogolt”, és mivel „hazafias foglalkozásában” megzavarta, erősen meg is fenyegette csengerújfalusi O'SVÁTH Pált.

Az incidenst követően csengerújfalusi O'SVÁTH Pál mindenfelé tudakozódott az állítólagos KOS-SUTH Flóra⁵¹ felől, ám sokat nem tudott meg, így, mint írja „sajnáltam csak, hogy e nőt elszalasztottam, mert ez alkalmasint ugyanazonos volt azon nővel, ki a Bánátban egy honvédekből alakult rablóbandával együtt működött és midőn Kassa felől N[agy].-Létára utazott is, erős gyanú volt reá, hogy egy társával ez útjában is rablógyilkosságot követett el.”⁵²

Bár Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál csendbiztosi tevékenységében akadtak feltáratlan bűnesetek és elszalasztott törvénysértők, rendvédelmi gyakorlati munkássága sok tekintetben páratlan és példaértékű. (III.sz. melléklet)

A pandúrság megszüntetése. A Magyar Királyi Csendőrség felállítása

A közbiztonsági szolgálat szervezéséről szóló 1881. évi III. törvénycikk⁵³ értelmében a közbiztonsági szolgálat ellátására katonailag szervezett Magyar Királyi Csendőrség került felállításra. A Magyar Királyi Csendőrség működési területe a törvényhatósági jogú városok kivételével a Magyar Szent Korona alá tartozó területek teljes egészére kiterjedt, így Horvátországra is. A horvát csendőrség ugyan a Magyar Királyi Csendőrség részét képezte, azon belül azonban autonóm jelleggel működött. Szolgálati nyelve a horvát volt. Tevékenységét a horvát sabor felügyelte, irányítását pedig a horvát kormány látta el. Magyarország területét – kivéve Horvátországot és a törvényhatósági jogú városokat – hat csendőrkerületre osztották.⁵⁴ Az új testület felállítása a csendbiztosi rendszer megszüntetését vonta maga után.

A csendőrség bevezetése fokozatosan, három lépcsőben történt meg. Az új csendőrkerületeket ott alakították ki a leghamarabb, ahol a közbiztonsági helyzet a legkritikusabb, a bűnözési ráta a legmagasabb volt.⁵⁵ Így a csendőrség 1882. I. 1-jén kezdte meg működését a kolozsvári (I.) és a szegedi (II.), 1883. I. 1-jén a budapesti (III.) és a kassai (IV.), végül 1884. I 1-jén a pozsonyi (V.) és a székesfehérvári (VI.) kerületekben.

Ennek megfelelően a kassai kerületbe sorolt sárréti járásban 1883-tól a csendőrség ügyelt a személy- és vagyonbiztonságra, a béke és a közrend fenntartására, a büntető törvények, a rendeletek és a

szabályrendeletek betartására, valamint igyekezett megakadályozni „a véletlenségből” vagy mulasztásból eredő veszélyeket és károkat, továbbá gondoskodott arról, hogy a közcsend, a közrend és a közbékét megsértők „megfenyítés végett” az illetékes hatóság, illetve bíróság elé kerüljenek.⁵⁶

A csendőrség felállításakor csengerújfalusi O'SVÁTH Pál már postamesterként is tevékenykedett lakóhelyén, Biharkeresztesen. 1880 szeptemberében nevezték ki a hivatalra az elhunyt postamester helyébe.⁵⁷ A csendbiztosság megszűnésével a postamesterséget továbbra is ellátta, egészen 1892-ig.

Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál írói munkássága és budapesti évei

Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál 1892-ben lemondott a postamesterségről, és „ideiglenesen” Budapestre költözött, ahol fiainál és Albert öccsénél lakott. Ebben az időszakban „bihar-mező-keresztesi illetőségű, de ideiglenes b.-pesti lakos”-nak nevezte magát.⁵⁸ A Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztériumban hivatalt is vállalt, amelyet haláláig töltött be. A fővárosba költözés elsődleges oka a könyvtárak és a levéltárak látogatása volt. Az elkövetkező években a Magyar Tudományos Akadémia, a Budapesti Tudományegyetem, az Országos Levéltár és a Nemzeti Múzeum könyv- és irattáraiban és egyéb gyűjteményeiben kutatott.

1875-ben Nagyváradon jelent meg csengerújfalusi O'SVÁTH Pál – az első bihari honismereti, helytörténeti kutató – fő műve „*Bihar vármegye Sárréti Járásának leírása*” címmel, amelyhez hosszú éveken keresztül gyűjtötte az adatokat könyvekben, családi iratokban, községi és egyházi levéltárak forrásanyagaiban. Monográfiájában pontos és részletes ismertetést adott a Sárrét falvairól, a vidék természeti környezetéről, történelméről, nyelvéről és kulturális viszonyairól.

VARGA Gyula néprajztudós, csengerújfalusi O'SVÁTH Pál munkájának továbbvivője írja a következőket: O'sváth „nem volt szakképzett történétíró, a szó jó értelmében dilettáns volt, aki ismerte korának minden olyan történeti kézikönyvét, sőt forráskiadványát, melyből a Sárrétre vonatkozó, addig feltárt adatokat megismerhette [...]. Ennél is jellemzőbb, hogy minden egyes község levéltárát végig tanulmányozta, s a számára fontosnak vélt adatokat szó szerint kimásolta és jó részt bedolgozta munkájába”.⁵⁹

1870-ben látott napvilágot „*Zsandár kell-e vagy pandur? Véleménynyilvánítás az iránt, hogy a magyar rendőrség miként szerveztessék*” című kötete, amelyben a rendőrség megreformálásáról vallott nézeteit vetette papírra. Munkáját saját költségén jelentette meg a nagyváradi Laszky-féle nyomdában.

Szülőfalujáról írt munkája „*Bihar vármegyében kebelezett Kis-Mária (Kismarja) leírása*” címmel 1896-ban jelent meg Budapesten.⁶⁰ Az igényes kivitelű, sajtóhibáktól mentes kis monográfia nagy sikert aratott, és ennek köszönhetően a Pallas Nagy Lexikona szerkesztősége felkérte csengerújfalusi O'SVÁTH Pált, hogy a következő (XV.) kötetbe állítsa össze Szabolcs és Szatmár vármegyék rövid történetét. A megtisztelő felkérést elfogadta, és örömét csak fokozta, amikor megtudta, hogy nem más, mint a méltán elismert SZILÁGYI Sándor történétíró ajánlotta őt a lexikon főszerkesztőjének figyelmébe.⁶¹

Bihar vármegyéről írt háromkötetesre tervezett monográfiája kézirat maradt ugyan, de a BOROVSKY Samu szerkesztésében megjelent „*Magyarország vármegyéi és városai*” sorozat „*Bihar vármegye és Nagyvárad*” című kötetének⁶¹ megírását saját kutatási adataival segítette.

A magyar rendvédelem múltjáról, a betyáréletéről, a csendbiztosi évekről szólt az önéletrajzi ihletésű „*Közbiztonságunk multja és pandur korom emlékei*” című könyve.⁶²

E nagyobb lélegzetű írásművek mellett csengerújfalusi O'SVÁTH Pál állandó cikkírója volt a bihari lapoknak (többek között *Biharmegyei Községi Értesítő, Sárrét, Nagyvárad, Bihar*), cikkei főként helytörténeti jellegűek voltak, illetve a csendőrség (pandúrság) múltjával és jelenével foglalkoztak.⁶³

Az utolsó csendbiztos, akinél „népszerűbb ember valamikor kevés találtatott nagy Biharországban”⁶⁴ 110 évvel ezelőtt, 1908. II. 13-án halt meg Budapesten.

Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál gazdag és változatos életútjának java része, a több mint két évtizedes csendbiztosi működés a XIX. századi magyar rendvédelem szolgálatában telt, olyan időszakban, amikor számos sarkalatos változás történt rendvédelmünkben. Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál életében öt rendvédelmi modell követte egymást.

1848 előtt a magyar állam rendvédelme rendi alapokon működött.

Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc időszakában kísérletet tettek a polgári magyar rendvédelmi modell kialakítására, azonban a háborús körülmények és a rövid idő miatt ez csupán részlegesen sikerült.

1849-től 1867-ig a HABSBURG-neoabszolutizmus rendszerének rendvédelmi modellje működött a Kárpát-medencében.

1867 és 1881 között az önkormányzatiság primátusán nyugvó polgári magyar rendvédelmi modell jött létre, amely azonban kudarcot vallott.

1881-ben kezdődött meg az átállás a centralizált polgári magyar rendvédelmi modellre.⁶⁵ Ennek teljes kiépülését azonban csengerújfalusi O'SVÁTH Pál 1908-ban bekövetkezett halála miatt már nem élhette meg.

Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál csendbiztosként sajátos rendvédelmi szervezetben ténykedett, hiszen a magyar rendi alapokon nyugvó rendvédelmi szervezet tagjaként dolgozott a neoabszolutizmus és a polgári magyar állam keretei között is.

Ma Berettyóújfaluban és Biharkeresztesen is szobor őrzi csengerújfalusi O'SVÁTH Pál emlékét. A sárreتي „O'SVÁTH-kultusz”, a tiszta erkölcsű, a hagyományokat tisztelő művelt magyar embernek, a szabadságharc katonájának és „az utolsó pandúrnak” szól.

Jegyzetek:

¹ SZÉP: 485.p.

² HÉTHY: 247.p.

³ TÁPAY-SZABÓ: Az utolsó pandúr. 11.p.

⁴ CSARKÓ: 26.p.

⁵ KÓSA — FILEP: 429.p.

⁶ Az önéletrajzi töredék, amelyet O'sváth Pál idős korában Budapesten írt, a berettyóújfalui Bihari Múzeum tulajdonában van.

SÁNDOR — TÖRÖK — SERES: 35.p.

⁷ Loc.cit.

⁸ Édesanyja KOVÁCS Klára (1810 – 1852), KOVÁCS Mihály derecskei, majd kabai jegyző leánya volt.

Loc.cit.

⁹ A leányok: Krisztina (férje ónodi SZABÓ József gáborjáni református lelkész, Zsófia (férje BARTHA István), Rozália (férje SIMON Mihály bárándi tanító) és Jusztina (férje ÖTVÖS Károly, a Berettyót Szabályozó Társulat tisztviselője), a fiúk: Pál, Gyula (született Kismarján 1834. VI. 6-án, jegyző, felesége NAGY Eszter, aki 1841. VI. 5-én született Hencidán), Albert (született Gáborjánban 1846. IV. 5-én, orvosi szakíró, országgyűlési gyorsíró, felesége gejeji MAKAY Julianna, aki 1854. IV. 8-án született Szolnokon) és László (született 1850-ben, Debrecenben a m. kir. honvédtiszt iskolájának növendéke volt, himnlőben halt meg 1872-ben). Johanna, József és két László nevű gyermek csecsemőkorában hunyt el.

KEMPELEN: VIII.köt. 97-100.p.

¹⁰ SÁRKÁNY: 11.p.

¹¹ SERES: 12.p.

¹² Loc.cit. 14.p.

¹³ Loc.cit.

¹⁴ TÁPAY-SZABÓ: Az utolsó pandúr. op.cit.

¹⁵ A darvasi református lelkész MATOLCSY János és felesége született HUSZTHY Zsuzsanna házasságából született leányával lépett frigyre. Gyermekeik Pál (született Bihartordán, meghalt Kassán 1880. VII. 31-én tüdővészben, körorvos, felesége PLAVECZKY Berta), Imre (született 1854. I.14-én, árvaszéki ülnök, ügyvéd, majd a pestvidéki királyi törvényszéken albíró, 1889-től bíró, felesége HAÁN Erzsébet), Etelka (született Biharkeresztesen 1864-ben, férje SZIGETHY Gábor mémők), Gyula (született Berettyószentmártonban 1860. IV. 4-én, hírlapíró, felesége ragályi HALÁSZY Anna) és Andor (született 1873. I. 12-én, esztergomi városi jegyző, felesége galántai FEKETE Anna).

KEMPELEN: op.cit.

¹⁶ SERES: op.cit. 16.p.

¹⁷ A csengerújfalusi O'SVÁTH Pál által elfogott betyár a térség legnagyobb bűnlajstrommal rendelkező bűnözője KISS Víg Miksa volt.

SZÉP: op.cit. 487.p.

¹⁸ BÉKÉS: 27-28.p.

¹⁹ TÁPAY-SZABÓ: Az utolsó pandúr. op.cit. 11.p.

²⁰ Zsandároknak nevezte a köznyelv a HABSBERG-neoabszolutizmus katonailag szervezett fegyveres őrtestületének, azaz az Osztrák Császári Csendőrségnek a tagjait. A csendőrség francia eredetű, Európa egyik legrégebbi rendvédelmi testülete. A francia katonák a testületet a XIV. századig vezetik vissza. Eredetileg a francia haderőn belül a rend fenntartására hivatott íjász alakulat volt. Fokozatosan terjesztették ki hatáskörét — a lakosság kérésére — kezdetben a hadművelleti terület polgári lakosságára, majd az ország többi térségére is. A testület eredeti neve Maréchaussée volt, amelyet a „nagy francia forradalom” előtt néhány évvel — uralkodói döntés alapján — váltott fel a Gendarmerie elnevezés. A forradalom alatt — más szervezetekhez hasonlóan — a csendőrséget megszüntették ugyan, azonban hamar kiderült, hogy szükség van rá, így visszaállították. BONAPARTE Napóleon a csendőrséget modernizálta. A Napóleon-i császársághoz tartozó államokba a csendőrség a francia közigazgatási minta átvételekor, annak részeként került. Mivel mindenütt kiválóan megállta a helyét, Napóleon bukásakor a volt vazallus államok a csendőrség intézményét fenntartották. Ez a helyzet következett be a HABSBERG-birodalomban is. Lombardia hagyományosan a HABSBERG-birodalom tartományai közé tartozott, de Napóleon idején a Francia Császársághoz került. Napóleon bukását követően a tartomány visszakerült a HABSBERG-birodalomhoz. A csendőrséget azonban — tekintettel az eredményekre — itt is megtartották. A lombardiai csendőrezred vált a HABSBERG-neoabszolutizmus rendvédelmi szervezetének, az osztrák csendőrségnek kiindulási alapjává. A HABSBERG-birodalmi csendőrséget az uralkodó 1849-.

VI. 8-án (Reichsgesetzblatt Nr. 272/1849) hozta létre, amelynek diszlokációját több ízben és jelentős mértékben módosították. A terület működési területe a városok kivételével a birodalom egészére kiterjedt. 1851. XI. 1-én az uralkodó a pandúr kötelékeket feloszlatta, és elrendelte a csendőrség kizárólagos működését. 1851. XII. 22-én pedig az uralkodó a katonai határőrvidekre is kiterjesztette a csendőrség hatáskörét (Reichsgesetzblatt Nr. 650/1851). 1852-ben a városokban működő Osztrák Császári Rendőrséget és a vidéken tevékenykedő Osztrák Császári Csendőrséget közös parancsnokság alá helyezték a „Legfelsőbb Rendőrhatalóság” elnevezéssel, amelyet a császár közvetlen felügyelete alá vont (Reichsgesetzblatt Nr. 166/1852). E rendvédelmi csúcsszervezet a neoabszolutizmus időszakában többször átszervezték és átnevezték, ettől függetlenül azonban az Osztrák Császári Csendőrség továbbra is működött. Az Osztrák Császári Csendőrség kivíta a magyar nemzet ellenszenvét, mivel Felix Ludwig Johann, Fürst zu SCHWARZENBERG (1848. XI. – 1852. IV. 5.) kormányfő nevéhez fűződő jogeljárás elméletének (Verwirklichungstheorie) szellemiségében üldözte a magyar nemzet tagjait saját hazájukban a magyarságukért, még a magyaros szakállviselést (Kossuth-szakáll) és a nemzeti öltözetet is büntették. (A szerk.) GALÁNTAI: 16-85.p. ; ÖRY: 75-76.p. ; PARÁDI: A császári-királyi csendőrség Magyarországon. 61-66.p. ; Idem: A katonailag szervezett őrtestület és a polgári őrtestület. 77-80.p. ; ZACHAR: Az Osztrák-Magyar Monarchia örökös tartományainak rendvédelmi testületei. 24. + 27.p. ; Idem: Tradíció és folyamatosság az osztrák rendvédelmi szerveknél. 67-69.p. ; Idem: Fejezetek az osztrák csendőrség történetéből 1849-1918. 105-107.p. ; Idem: Az osztrák rendvédelmi modell történelmi gyökerei. 203-204.p. ; Idem: HABSBURG-hatalom és a magyar rendvédelem. 148.p.

²¹ SZÜCS: 60.p.

²² A szomszédos Berettyóújfalu szülöttje volt az országos híró Zöld Marci, aki, mint oly sok más társa, akasztófán végezte az életét.

PAPP: 17.p.

²³ SZÜCS: op.cit. 68.p.

²⁴ TÁPAY — SZABÓ: Az utolsó pandúr. op.cit. 11.p.

²⁵ BOROVSZKY: 589.p.

²⁶ SERES: op.cit. 18-19.p.

²⁷ O'SVÁTH: Zsandár kell-e vagy pandúr? Vélemény-nyilvánítás aziránt, hogy a magyar rendőrség miként szerveztessék. 66.p.

²⁸ „Ha azokat a katonákat (akár gyalogosokat, akár lovasokat), a kiknek uruk nincsen vagy rablás vagy nyereszkesedés céljából, mint valamely urat szolgáló és fizetett katonák kóborolnak, valahol megtalálhatják, paraszt kézzel is elfoghassák és az ügy elbírálása után az ilyeneknek azonnal fejüket vehessék.”

1595. évi XXXII.tc. * (1595/XXXII.tc.)

„1. § Egyszersmind szigorúan elrendelik, hogy ilyeneket ne csak a magyar, hanem a német kapitányok se merészeljenek tartani; a kik ellenkezőleg cselekedesnek, a hűtlenség bűnébe eszenek.

2. § És ezeket a bármily név alatt bujdosló hajdukat, ha akárhol fogságba ejtették, minden embernek szabadságában álljon, úgy a magyar, mint a német területen büntetlenül megölnie. [...]”

1598. évi XXIX.tc. * (1598/XXIX.tc.)

²⁹ FEHÉRTÓI: 433.p.

³⁰ Az *armatus* jelentése felfegyverzett, kardos, fegyveres volt ebben az időben. Az ármás pedig az eredeti latin szó magyarosan továbbképzett változata.

DÖMÖTÖR: 214.p.

A parasztvármegye szervezete a Rákóczi-szabadságharc után addigi funkciójában megszűnt, és ezzel együtt az ármás szó eredete is elhomályosodott, végül a szervezet teljes felszámolásával a szó is kihalt.

FEHÉRTÓI: 439.p.

³¹ O'SVÁTH: Közbiztonságunk multja és pandur korom emlékei. A régi magyar élet feltüntetésével. 168-170.p.

³² Bihar vármegyében a pandúrok „egy szürke posztó huszárkát” és „egy idegen szabású szinte szürke posztó, de kívül félig bőrs nadrágot” kaptak.

O'SVÁTH: Zsandár kell-e vagy pandúr? Vélemény-nyilvánítás aziránt, hogy a magyar rendőrség miként szerveztessék. op.cit. 106-107.p.

³³ TÁPAY-SZABÓ: Szüz dohány – szüz szabadság. 10.p.

³⁴ O'SVÁTH: Közbiztonságunk multja és pandur korom emlékei. A régi magyar élet feltüntetésével. op.cit. 500.p.

³⁵ Loc.cit. 174.p.

³⁶ Loc.cit. 173-174.p.

³⁷ Loc.cit. 173-174.p.

³⁸ Német nyelvterületen a vizsgált időszakban gót betűket használtak.

Loc.cit. 173-174.p.

³⁹ A magyar korona országaiban 1851. III. 1-jével vezette be a dohány egyedáruságát az 1850. XI. 29-i császári nyílt parancs. Kaiserliches Patent vom 29. November 1850.

⁴⁰ TÁPAY-SZABÓ: Szüz dohány – szüz szabadság. op.cit.

⁴¹ Loc.cit. 10.p.

⁴² Loc.cit.

⁴³ Loc.cit.

⁴⁴ TÁPAY-SZABÓ: A gyilkos vallomása. 17.p.

⁴⁵ Loc.cit.

⁴⁶ Loc.cit.

⁴⁷ Loc.cit. 17.p.

⁴⁸ A középkori gyakorlat szerint tetemre hívásnak akkor volt helye, amikor emberölés esetén a nyomozás nem hozott eredményt, és nem derült fény az elkövető kiletére. Ekkor a holttest mellett felsorakoztatták „a gyanúval terhelteket”, akik eskü- vagy átokmondás mellett „illették annak sebeit és köldökét”. Azt tartották a gyilkosnak, akinek az érintésére a halott megmozdult vagy színében megváltozott, sebei vérezni vagy szája tájékezni kezdett.

A Váradi Regestrum. 12.p. ; KIRÁLY: 261.p.

⁴⁹ CHRISTIE: 79-91.p.⁵⁰ DOYLE: 2-19.p.

⁵¹ KOSSUTH Flóra nemcsak Biharban, de a szomszédos vármegyékben is megfordult, és hol egyedül, hol társakkal együtt „dolgozott”. A mai Kiskunmajsán 1862 őszén állítólag RÓZSA Sándorral tűnt fel, és azzal ámitottak az ott élőket, hogy „ők az emigratio küldöttjei és avégből jöttek, hogy a határszállón titkosan lappangó m. hadsereg számára [...] pénzt váltsanak be, t. i. aranyért bankjegyet; így sikerült tantusokért már mintegy 3-4 ezer oszt. frtot összeszedni [...]”. A törvényszék előtti kihallgatáson a magát „nagyságos asszonynak” tituláló nőről úgy tartották, hogy egy szegedi cipésmester felesége. Három jó madár a Kiskunságból. 574.p.

- Egyesek szerint az állítólagos KOSSUTH Flóra az 1860-as években szökött meg hazulról a deli termetű, mindig álszakállt viselő KUTYAFOG Pisti lótolvajjal, akihez hozzá is ment feleségül. KUTYAFOG Pistit viszont sokan csak VIRÁG Béniként ismerték, aki a sárreti Ne szőlő-csárda csaplórosa volt . . . Azt beszélték, hogy felesége, a szép Pannók (megint egy álnév?) egy felvidéki fiskális leánya. A csárdát pedig a nő kapta „jutalmul”, mivel az osztrák rendőrség besúgójaként is igen tevékeny volt. De a csárdában nemcsak a legendás bort, az érmelléki bakatort mérték, hanem hamis lőpasszushoz is könnyedén hozzá lehetett jutni.

SOMLAY: 3.p.

- A feltehetőleg a Borsod vármegyei Szirmáról származó furfangos nőszemély, akit csengerújfalusi O'SVÁTH Pálnak nem sikerült nyakon csípnie, végül mégiscsak börtönbe került. Orosházán fogták el, ahol a főszolgabíró „erélyes vallatás alá fogta” a VARGA Julianna néven született kalandornőt, aki az évek folyamán KOSSUTH Flóráként, gr. ALMÁSSY Júliaként vagy éppen ZOMBORI Máriaként szedte rá az embereket. A vallatás során a nőt „egész kelepcebé besúgójaként is igen tevékenynek önkézzével vetett véget, 1868. IX. 13-án éjjel a börtön ablakának keresztfájára saját kendőjével kötötte fel magát.

Fővárosi Lapok, 856.p.

⁵² O'SVÁTH: Közbiztonságunk multja és pandur korom emlékei. A régi magyar élet feltűntetésével. op.cit. 263-264.p.⁵³ 1881. évi III.tc. * (1881/III.tc.)

⁵⁴ A Magyar Királyi Csendőrség felállítására azért került sor, mert az önkormányzati rendőrségi modell az 1870-es években látványosan megbukott. Kezdetben a kormány a legrosszabb közbiztonsági állapotba került országrészekbe teljhatalommal felruházott királyi biztosokat nevezett ki a rend helyreállítására. RÁDAY Gedeon királyi biztos működési területe a Dél-Alföldre terjedt ki. A királyi biztosok szigorú módszerek alkalmazásával helyreállították ugyan a törvényes állapotokat, azonban miután megbízatásukat teljesítve tevékenységüket beszüntették, az anarchikus állapotok rövid időn belül visszatértek, és ismét ugyanaz a helyzet állt elő, mint ami eredetileg a közbizonytalanság kialakulásához vezetett. Miután a közbiztonsági helyzet vidéken volt a legrosszabb, a kormány elsősorban ezt kívánta orvosolni. TISZA Kálmán úgy vélte, hogy csendőrség felállítására van szükség, méghozzá a törvényes magyar kormány közvetlen alárendeltségébe tartozó nemzeti testületként. A csendőrség működési területe – mindenütt a világon – hagyományosan világszerte vidékre terjedt ki. Európa valamennyi országában a XIX. században állították fel a nemzeti csendőrtestületeket, amelyek a korabeli rendvédelmi szervezeteknél gyorsabban, tartósabban és olcsóbban teremtették meg a közbiztonságot vidéken. A Magyar Királyi Csendőrség beváltotta a hozzáfűzött reményeket. A felállítására fordított mintegy fél évtized és az első világháború éveinek kivételével a legeredményesebb magyar rendvédelmi testület volt, amelynek eredményeit máig nem sikerült egy magyar rendvédelmi testületnek sem túlszámálnia. Külön törvényi szabályozásnak köszönhetően – térítés ellenében – a városok is kérhették, hogy hatósági területükön csendőrség működjön. Ezzel a lehetőséggel számos város élt is külterületére vonatkozóan. Jól mutatja a Magyar Királyi Csendőrségnek a közbiztonság fenntartásában betöltött szerepét, illetve a testület tekintélyét, hogy az egyik városban még arra is sor került, hogy a település vezetése a csendőrséget kérte fel a sztrájkoló városi rendőrség lefegyverzésére és a közrend helyreállítására. A Magyar Királyi Csendőrség a testület világszerte elterjedt struktúráját és metodikáját vette át, amely a magyar viszonyok között is bevált. A testület történetében a dualizmus időszakát a szervezet permanens diszlokáció-fejlesztése jellemezte. A falvak ugyanis kérelmezték, hogy az ő településükön is állítsanak fel csendőr őrsöt. A testület ugyan csak a valóban indokolt kérelmeknek igyekezett eleget tenni, azonban így is erőteljesen nőtt az őrsök száma. Mivel pedig a személyi állomány létszáma nem gyarapodott a szervezeti egységek növekedésével arányosan, ezért csökkent az őrsök létszáma. Bizonyos idő elteltével e folyamat következményeként a parancsnokságok számát is növelni kellett. 1903-ban a törvényhozás jóváhagyta még három csendőrkerület felállítását, azonban az első világháborúig csupán két új csendőrkerület felállítása valósult meg. (A szerk.)

CSAPÓ ; PARÁDI: *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított, közbiztonsági őrtestület 1881-1945.* ; 1882. évi X.tc. * (1882/X.tc.) ; 1903. évi VII. tc. * (1903/VII.tc.)

⁵⁵ PARÁDI: *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított, közbiztonsági őrtestület 1881-1945.* op.cit.⁵⁶ SZUT-1881⁵⁷ SERES: op.cit. 19-20.p.⁵⁸ Loc.cit. 20.p.⁵⁹ VARGA: 254.p.⁶⁰ O'SVÁTH: *Bihar vármegyében kebelezett Kis-Mária (kismarja) nagyközség és a Nagymáriai Puszta leírása.*⁶¹ SERES: op.cit. 31.p.⁶² O'SVÁTH: *Közbiztonságunk multja és pandur korom emlékei. (A régi magyar élet feltűntetésével.)*⁶³ SERES: op.cit.⁶⁴ Az utolsó csendbiztos. 4. p.⁶⁵ PARÁDI: *A magyar rendvédelem 1867-1918.* 53-63.p. ; Idem: *A magyar rendvédelem 1919-1941.* 59-74.p.

Forrás- és irodalomjegyzék (a jegyzetekben alkalmazott rövidítések oldása):

MONOGRÁFIÁK- KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

BÉKÉS (18.;) — BÉKÉS István: *Magyar ponyva pitaval. A XVIII. század végétől a XX. század kezdetéig.* Budapest, 1966, Minerva Kiadó. 479 p.

CSAPÓ (54.;) — CSAPÓ Csaba: *Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság. A betyárvilág felszámolása.* Pécs, 2007, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány. 204 p. HU-ISBN 978 963 94 9887 7. /Pannónia Könyvek./ HU-ISSN 0237-4277.

- GALÁNTAI (20.;) — GALÁNTAI József: *A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák-magyar dualizmus 1867-1918.* Budapest, 1985, Kossuth. 387 p. HU-ISBN 963 09 2589 3.
- KIRÁLY (48.;) — KIRÁLY János: *Magyar alkotmány- és jogtörténet, különös tekintettel a nyugat-európai jogfejlődésre.* I.köt. Budapest, 1908, Grill Károly Könyvkiadóvállalata. 727 p.
- O'SVÁTH: *Bihar vármegyében kebelezett Kis-Mária (kismarja) nagyközség és a Nagymáriai Puszta leírása.* (60.;) — O'SVÁTH Pál: *Bihar vármegyében kebelezett Kis-Mária (kismarja) nagyközség és a Nagymáriai Puszta leírása.* Budapest, 1896, Fritz Ármin Könyvnyomdája. 51 p.
- O'SVÁTH: *Közbiztonságunk multja és pandur korom emlékei. (A régi magyar élet feltüntetésével.)* (31.;34.;35.;36.;37.;38.;52.;62.;) — O'SVÁTH: *Közbiztonságunk multja és pandur korom emlékei. (A régi magyar élet feltüntetésével.)* Budapest, 1905, Fritz Ármin Könyvnyomdája. 155 p.
- PARÁDI: *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított, közbiztonsági őrtestület 1881-1945.* (54.;55.;) — PARÁDI József: *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított, közbiztonsági őrtestület 1881-1945.* Budapest, 2012, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 281 p. HU-ISBN 978 963 08 4794 0./A magyar rendvédelem-történet öröksége, 2./ HU-ISSN 2062-8447.
- SZÜCS (21.;23.;) — SZÜCS Sándor: *A régi Sárrét világa.* Budapest, 1992², Fekete Sas Kiadó. 202 p. HU-ISBN 963 85 0262 2.
- TANULMÁNYOK**
- CSARKÓ (4.;) — CSARKÓ Imre: Szemelvények a jogszolgáltatás történetéből 1871-ig Bihar vármegyében. 23-31.p. In MEGYERI-PÁLFFI Zoltán (szerk.): *A jogszolgáltatás története Berettyóújfaluban.* Debrecen, 2017, Debreceni Törvényszék. 120 p. HU-ISBN 978 963 12 8603 8.
- FEHÉRTÓI (29.;30.;) — FEHÉRTÓI Katalin: Történelem és szómagyarázat. Ármás, ármányos. *Magyar Nyelv*, LXVII.évf. (1971) 4.sz. 432-439.p. HU-ISSN 0025-0228.
- HÉTHY (2.;) — HÉTHY Zoltán: OSVÁTH Pál és főműve. 245-249.p. In HÉTHY Zoltán et al. (szerk.): *A Bihari Múzeum Évkönyve 2.* Berettyóújfalu, 1978, Bihari Múzeum. 311 p. HU-ISSN 0133-7653.
- O'SVÁTH: Zsándár kell-e vagy pandúr? Vélemény-nyilvánítás aziránt, hogy a magyar rendőrség miként szerveztessék. (27.;32.;) — O'SVÁTH Pál: Zsándár kell-e vagy pandúr? Vélemény-nyilvánítás aziránt, hogy a magyar rendőrség miként szerveztessék. 41-116.p. In SERES István (szerk.): O'SVÁTH Pál: „*Pandúrkorom emlékei...*” és egyéb írások. Budapest, 2010, Helikon Kiadó. 591 p. HU-ISBN 978 963 22 7201 6.
- ÖRY (20.;) — ÖRY Károly: A Maréchaussée-től a Gendarmerie Nationale-ig. A Francia Csendőrség történeti előzményei. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, VII.évf. (1997) 8.sz. 75-77.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1996. október 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciáorozatnak „A napóleoni közbiztonsági őrtestület útja Párizstól – Itálián és Ausztrián keresztül – Budapestig” című VIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PAPP (22.;) — PAPP László: Bihar vármegyei törvényszékek a 17. századtól 1871-ig. 15-21.p. In MEGYERI-PÁLFFI Zoltán (szerk.): *A jogszolgáltatás története Berettyóújfaluban.* Debrecen, 2017, Debreceni Törvényszék. 120 p. HU-ISBN 978 963 12 8603 8.
- PARÁDI: A Császári Királyi Csendőrség Magyarországon. (20.;) — PARÁDI József: A Császári Királyi Csendőrség Magyarországon. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXIV.évf. (2014) 39-40-41-42.sz. 61-70.p. HU-ISSN 1216-6774.
- PARÁDI: A katonailag szervezett őrtestület és a polgári őrtestület. (20.;) — PARÁDI József: A katonailag szervezett őrtestület és a polgári őrtestület. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXV.évf. (2015) 43-44-45-46.sz. 77-84.p. HU-ISSN 1216-6774.
- PARÁDI: A magyar rendvédelem 1867-1918. (65.;) — PARÁDI József: A magyar rendvédelem 1867-1918. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXVII.évf. (2017) 53.sz. 33-52.p. HU-ISSN 1216-6774.
- PARÁDI: A magyar rendvédelem 1919-1941. (65.;) — PARÁDI József: A magyar rendvédelem 1919-1941. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXVII.évf. (2017) 54.sz. 59-92.p. HU-ISSN 1216-6774.
- SERES (11.;12.;13.;16.;26.;57.;58.;61.;63.;) — SERES István: Egy 19. századi bihari polihisztör. 11-37.p. In SERES István (szerk.): O'SVÁTH Pál: „*Pandúrkorom emlékei...*” és egyéb írások. Budapest, 2010, Helikon Kiadó. 591 p. HU-ISBN 978 963 22 7201 6.

- VARGA (59.;) — VARGA Gyula: Osváth Pál sárréti leírásának agrártörténeti jelentősége. 254-258.p. In HÉTHY Zoltán et al. (szerk.): *A Bihari Múzeum Évkönyve 2.* Berettyóújfalu, 1978, Bihari Múzeum. 311 p. HU-ISSN 0133-7653.
- ZACHAR: Az Osztrák-Magyar Monarchia örökös tartományainak rendvédelmi testületei. (20.;) — ZACHAR József: Az Osztrák-Magyar Monarchia örökös tartományainak rendvédelmi testületei. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, HU-ISSN 1216-6774. I.évf. (1991) 1.sz. 17-29.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1990. április 24.-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A magyar rendvédelmi testületek és az önkormányzati szervek kapcsolata 1848-1945*” című I. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- ZACHAR: Tradíció és folyamatosság az osztrák rendvédelmi szervezeteknél. (20.;) — ZACHAR József: Tradíció és folyamatosság az osztrák rendvédelmi szervezeteknél. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, HU-ISSN 1216-6774. II.évf. (1992) 3. sz. 65-73. p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1991. november 19.-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Tradíció és korszerűség*” című III. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- ZACHAR: Fejezetek az osztrák csendőrség történetéből 1849-1918. (20.;) — ZACHAR József: Fejezetek az osztrák csendőrség történetéből 1849-1918. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, VII.évf. (1997) 8.sz. 105-109. p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1996. október 29.-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A napóleoni közbiztonsági őrtestület útja Párizstól — Itálián és Ausztrián keresztül — Budapestig.*” című VIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- ZACHAR: Az osztrák rendvédelmi modell történelmi gyökerei. (20.;) — ZACHAR József: Az osztrák rendvédelmi modell történelmi gyökerei. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IX.évf. (1999) 10.sz. 202-206. p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1998. szeptember 22.-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*A nyugati rendvédelem hatása a XIX-XX. századi magyar rendvédelemre*” című X. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- ZACHAR: A HABSBURG-hatalom és a magyar rendvédelem. (20.;) — ZACHAR József: A HABSBURG-hatalom és a magyar rendvédelem. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IX.évf. (2005) 14.sz. 146-149.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2000. november 8-án, hangzott el, Budapesten a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett magyar rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „*Az ezeréves magyar rendvédelem*” című XIV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

LEXIKONOK, ADATTÁRAK

- BOROVSZKY (25.;) — BOROVSZKY Samu: *Bihar vármegye és Nagyvárad*. Budapest, 1901, Apolló Irodalmi Társaság. 684 p. /Magyarország vármegyéi és városai, 5./
- KEMPELEN (9.;15.;) — KEMPELEN Béla: *Magyar nemes családok*. I-XI.köt. Budapest, 1911-1932, Grill Károly Könyvkiadóvállalata.
I.köt. 1911. *Aágh – Bazzendorf*. 503 p.
II.köt. 1911. *Bebek – Byzó*. 488 p.
III.köt. 1912. *Caballini – Ezbar*. 479 p.
IV.köt. 1912. *Fa – Házy*. 503 p.
V.köt. 1913. *Hé – Kezy*. 464 p.
VI.köt. 1913. *Khár – Lyukáts*. 447 p.
VII.köt. 1913. *Maár – Nizsnyay*. 472 p.
VIII. köt. 1914. *Noéh – Quiwal*. 456 p.
IX.köt. 1915. *Raaperger – Syxt*. 484 p.
X.köt. Győr, 1931, Győri Hírlap. *Szabad – Üveges*. 461 p.
XI.köt. Győr, 1932, Győri Hírlap. *Vaál – Zsiska :pótlék és függelék*. 610 p.
- KÓSA — FILEP (5.;) — KÓSA László — FILEP Antal: Sárrét. 429-430.p. In ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. IV. köt. Budapest, 1981, Akadémiai Kiadó. 671 p. HU-ISBN 963 05 1289 0.
- SÁNDOR — TÖRÖK — SERES (6.;7.;8.;26.;) — SÁNDOR Mária — TÖRÖK Péter — SERES István (szerk.): *Források O'sváth Pál sárréti csendbiztos életéhez I.* Berettyóújfalu, 2010, Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága - Bihari Múzeum Baráti Köre. 175 p. HU-ISBN 978 963 06 9298 4.

CIKKEK

- DÖMÖTÖR (30.;) — DÖMÖTÖR Sándor: Ármás. *Magyar Nyelv*, LXVIII.évf. (1972) 2.sz. 214.p. HU-ISSN 0025-0228.
- Fővárosi Lapok, (51.;) — Fővárosi Lapok, V.évf. (1868) 214.sz. 856.p.
- Három jó madár a Kiskunságból. (51.;) — Három jó madár a Kiskunságból. *Vasárnapi Ujság*, IX.évf. (1862) 48.sz. 574.p.
- SÁRKÁNY (10.;) — SÁRKÁNY Viola: Százhetvenöt éve született O'sváth Pál. *Honismeret*, XXXIV.évf. (2006) 1.sz. 11-13.p.
- SOMLAY (51.;) — SOMLAY Károly: Hajnali kaland. *Prágai Magyar Hírlap*, V.évf. (1926) 153.sz. 3.p.
- SZÉP (1.;17.;) — SZÉP Ernő: Osváth Pál, csendbiztos. *Uj Idők*, XLIV.évf. (1938) 14.sz. 485-487.p.
- TÁPAY-SZABÓ: A gyilkos vallomása. (44.;45.;46.;47.;) — TÁPAY-SZABÓ László: A gyilkos vallomása. *Tolnai Világlapja*, XXXVII.évf. (1937) 16.sz. 17.p.
- TÁPAY-SZABÓ: Az utolsó pandúr. (3.;14.;19.;24.;) — TÁPAY-SZABÓ László: Az utolsó pandúr. *Tolnai Világlapja*, XLII.évf. (1940) 18.sz. 11.p.
- TÁPAY-SZABÓ: Szüz dohány – szüz szabadság. (33.;40.;41.;42.;43.;) — TÁPAY-SZABÓ László: Szüz dohány – szüz szabadság. *Tolnai Világlapja*, XLII.évf. (1940) 19.sz. 10.p.
- Az utolsó csendbiztos. (64.;) — Az utolsó csendbiztos. *Nagyvárad*, XXXVIII.évf. (1908) február 15., 40.sz. 4.p.

DOKUMENTUMGYŰJTEMÉNYEK

- A Várad Regestrum*. (48.;) — *A Várad Regestrum*. Budapest, 1898, Szent István Társulat. 519 p.

SZABÁLYZATOK

- SZUT-1881 (56.;) — *Utastás a Magyar Királyi Csendőrség számára*. Budapest, 1881, Pesti Könyvnyomda. 191 p. és *Magyarországi Rendeletek Tára*, XV.évf. (1881) 4.sz. 1167-1344.p.

JOGSZABÁLYOK

1595. évi XXXII.tc. * (1595/XXXII.tc.) (28.;) — 1595. évi XXXII.tc. (1595/XXXII.tc.) a kőborló katonák büntetéséről.
1598. évi XXIX.tc.* (1598/XXIX.tc.) (28.;) — 1598. évi XXIX.tc. (1598/XXIX.tc.) a szabad hajdúk kiirtásának a módjáról.
- Kaiserliches Patent vom 29. November 1850. (39.;) — Kaiserliches Patent vom 29. November 1850, womit die Einführung des Tabak-Monopols in Ungarn, Croatien, Slavonien, Siebenbürgen, der Woiwodschaft Serbien dem Temeser Banate und den Militär-, Gränz- und Küstengebieten angeordnet, und eine provisorische Tabak-Monopols-Ordnung vom 1. März 1851 angefangen in Wirksamkeit gesetzt wird).
1881. évi III.tc.* (1881/III.tc.) (53.;) — 1881. évi III.tc. (1881/III.tc.) a közbiztonsági szolgálat szervezéséről.
1882. évi X.tc.* (1882/X.tc.) (54.;) — 1882. évi X.tc. (1882/X.tc.) a Magyar Királyi Csendőrség által a törvényhatósági joggal felruházott városok kül- és belterületén való teljesítendőkről.
1903. évi VII.tc.* (1903/VII.tc.) (54.;) — 1903. évi VII.tc. (1903/VII.tc.) három új csendőrkerület felállításáról.

KRIMIK

- CHRISTIE (49.;) — CHRISTIE Agatha: A kettős bűnjel. In CHRISTIE Agatha: *Poirot első esetei*. Budapest, 2010, Európa Könyvkiadó. 316 p. HU-ISBN 978 963 07 9099 4.
- DOYLE (50.;) — DOYLE Arthur Conan: *Botrány Csehországban*. 2-19.p. In Sir DOYLE Arthur Conan: *Sherlock Holmes kalandjai*. Budapest, 1987, Ifjúsági Lapkiadó Vállalat. 185 p. HU-ISBN 963 42 2934 4.

*A tanulmány szerzője kérésére — lapunk hagyományaitól eltérően — a jogtörténetek körében szokásos módon is jelöltük a jogszabályokat.

Mellékletek jegyzéke:

- I.sz. melléklet
Az O'SVÁTH család címere.
II. melléklet
Rabkísérő pandúrok.
III. melléklet
Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál
IV.sz.melléklet
CSUBA Ferenc táltos a csökmői sárkánnyal.

I.sz. melléklet

Az O'SVÁTH család címere.

SIEBMACHER, Johann: *Grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch-genealogischen Erläuterungen.* 468.p. + 343.tábla. [Nagy és általános címerkönyv egy új, teljesen rendezett, heraldikus és történeti-genealógiai magyarázattal gyarapított kiadásban.] IV.köt. (Der Adel von Ungarn. [Magyarország nemessége.]) Nürnberg, 1893¹⁵, Verlag von Bauer und Raspe. 468 p.

II. melléklet

Rabkísérő pandúrok.

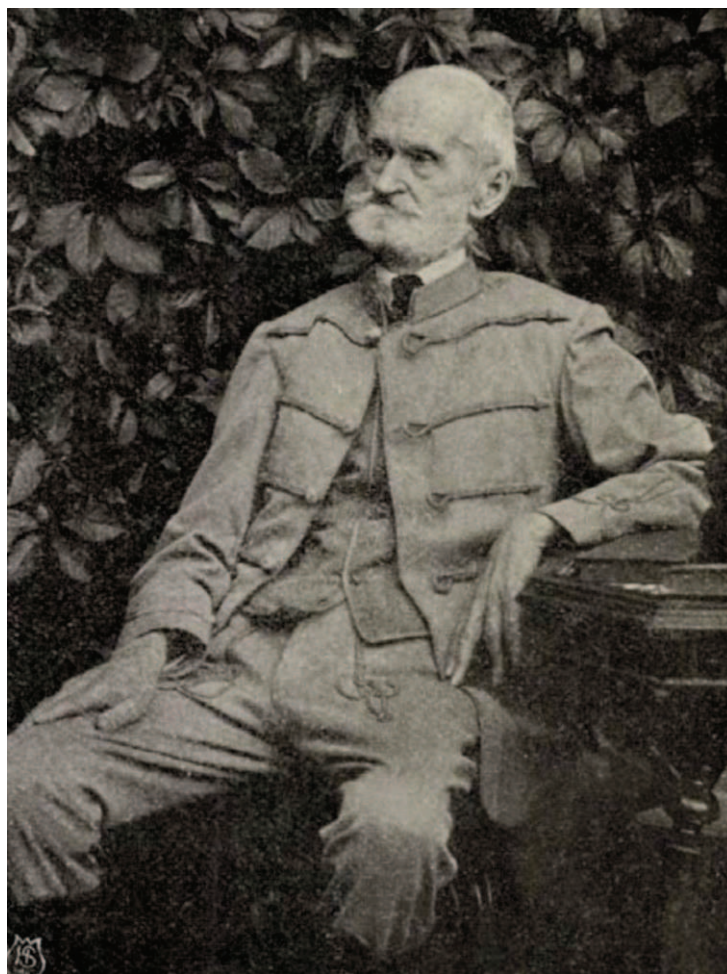

Vasárnapi Ujság, XV.évf. (1868) 26.sz. június 28. 308.p.

III. melléklet

Csengerújfalusi O'SVÁTH Pál

Tolnai Világlapja, VIII.évf. (1908) 45.sz. március 1. 369.p.

IV.sz.melléklet

CSUBA Ferenc táltos a csökmői sárkánnyal.

SZÜCS Sándor: A sárkány a sárréti nép hiedelmében. Illusztráció 456.p. *Ethnographia népelet*, LI.évf. (1940) december. 4.sz. 454-459.p.